

SARUSI MIHÁLY
Nehéz halál

'Nehéz'...

Kimondani sem könnyű.

Leírni?

Nem most, akkor!

1964

Édesanyám írja. A címzés „Budatétény, Rákoci u. 20.”-ba, apámé, a levél viszont anyámé. Drága, beteg édesanyámé! „Édes kis Misikém / már csütörtök van és még mindig nem jött tőled levél. Ha van ott valahol posta, ott add fel, hátha hamarabb megkapjuk. / Hogy vagy, édes kis Misikém? Én csak úgy vagyok, ahogy voltam, egyszer jobban, egyszer rosszabbul. / Megjött a sorozó papírod, látod, megvárhattad volna. Ha csak lehet, fölmentet apuci. Itt küldjük az Idézétedet, el ne veszítsd. / Apuci, gyerekek jól vannak. / Millió puszi Anyuci és a többiek. / (Nem írok sokat, mert most sem érzem jól magam.) Írd meg, elküldjük a dunnát, és párnát küldjünk-e? Keresetről ott kérsz igazolást?”

Nyilván hogy ne vigyenek el katonának. Amit hogy tehettek volna meg. Szegény édesanyám tán utolsó levele.

Budatéténybe, Bandi. Ondrisunk a Corvinkáról e levélét Nagytéténybe vitette a postással ifj. Kurtucz Mihálynak. „Kedves Misel! / Leveled megkaptam, melynek nagyon megörültem, sajnos szombaton nem tudtam veled dumálni. / Nem akarok sokat szövegelni, mivel tudom, hogy szombaton v. vasárnap megint hazajössz, van sorozási papírod. / Hallottam Arankától, hogy rokonnál vagy s esetleg nekem is tudnának szállást adni. Hallom, kiverted a balhét az egyik üzemben” (a Hungária Vegyiműveket hagytam faképnél a beöltöztetés után, mert elviselhetetlen bűzbe akartak lökni), „szóval van neked ott keresnivalód, gyermekek? Az igaz, hogy minden kezdet nehéz – s a tél felé haladva sehol sem olyan jó, mint máskor. Gondolod magadba, a 'bűvész' most vígasztal s közben ő otthon nyugiba van. Ne hidd, csak valahogy neked mégis könnyebb volt ezt a dolgot megoldani.

Részlet a szerző *Éleltszomj* című, készülő levélregényéből.

Na de csak el ne menj katonának, az hétszentség, hogy én is Pesten vagyok. / ...Öregem, 1 hete nem cigizek s egy korty sört se ittam meg. Bent nem tudják elképzelni, hogy csinálom ezt – pedig csak spórolni tanulok... / Tiszteletem tisztelt 'aszfalt úr', légy jó – ne legyél katona. / Szia”. Aszfalt úr elmenekült a pesti flaszterről, s vitték, vitték... vissza, Budára, katonának. Hogy otthagyja haldokló édesanyját.

Az utolsó pillanatban éreztem meg, hogy baj lesz katonáéknál. Hogy nem illek a néphadseregbe. A katonao orvosnak elkezdtem panaszkodni erre, arra, minden fáj, szív, lép, tüdő, az idegeim, haldokló anyám (miatt a lelkem). Késő! – mondta a katonao orvos, és már meg sem állt velünk a vonat, majd a teherkocsi nyitott fedélzetére ültettek, jeges szél sújtotta újonckal.

Janega: Hol lehetsz, az áldott szép Bcsabán?! „Leveled megkaptam, amit nagy meglepetéssel fogadtam, ugyanis én abban a hiszemben voltam, hogy Te még itt vagy Pesten, s nem Bcsabán. Én semmit sem tudtam, Palival nem beszéltem, mert tudod, milyen, ki sem dugja az orrát... Na, csak kerüljön a szemem elé! / ...Semmi más nem érdekel, csak az, hogy le tudjak vizsgázni. Azt hiszem, még nem késő az 'ébredésem'. / Mi van Veled? Írj feltétlenül, mik történnék körülötted, az áldott szép Békéscsabán? Mit csinálasz? Mivel töltöd azt a 'millió' sok szabadidődet?... / Az 'Új Írás' még megvan, ki is olvastam, azt is, amit mondtál, de nekem a véleményem változatlan maradt a csehekről!” Összel Pestre mentem, a Gammában kazánfűtőnek álltam, a Hungária Vegyiműveknél segéd munkásság volt a kínálat – hamar le is léptem. E kínládásomról a barátaimnak nem nagyon regéltem. Volt enélkül is épp elég bajom. Édesanyám meg otthon haldoklik.

Pali: angyalbőrbe búj sz hát... Ebből a levélből tudom meg (2016-ban), hogy mikor is vonultam be. „Ma kaptam meg gyászos leveled, melyben fájó szívvel tudattad, hogy folyó év nov. 26-án eltűnsz a szabad honpolgárok sorából, és Hazádat angyalbőrben fogod szolgálni... / Kedves Barátom, nagyon sajnálalak, és azt hiszem, Te is sajnálsz magadat. De mit lehet tenni. Filozófikus leveledet is megkaptam, amelyre eddig valóban időhiány miatt nem tudtam válaszolni.” Remélhetőleg nem kerülnek elő ezek a süketelések. „Különben nagyon jók a leveleid. Élvezem. Remélem, az alakulatról is hasonló írásokat fogsz

meneszteni számomra... Titokban pedig reménykedtem, hogy esetleg nem visznek el.” Hát még én! „Nem tudad elintézni?” Késő, mondta a katonatorvos. Mentség nem volt. „Misikém, nem tudok Neked mit ajánlani ezekben a kritikus percekben. Légy jó, valahogy törődj bele!” Valóban nehéz helyzetbe kerültem, hogy mennyire, arra bizonyíték a szökésem fél év múlva. Hát még a hadbírótság (a börtöneivel)! Küldi a kért Új Írást; Janeg megkomolyodott, szerelmes a lengyel kislányba, akihez újra kimegy. Zárthelyi, FTC-meccs, hídatavás. „Mihály... honvédnak jobbulást... Csókol barátod / Pablo.” Csók, csók. Ölelés. („Híd-avatás.”)

Tolna M-i Népiújság: a jövő héten. Innét a főszerkesztő tisztelt meg azzal, hogy tudósítson bennünket corvinkai magányunkban: nem tudnak újdondász gyakorlatként alkalmazni! Ha ők sem, akkor ki?! Heteken belül bevonulhattam... az úgynevezett Magyar Néphadseregbe. (Hogy legyen honnét odébbállni.) „Elvtársi üdvözlettel.” Ekkor már otthon lehettem.

Hogy a jó fölvételi vizsgaeredmény ellenére nem vettek föl a pesti egyetemre, Szent Mihály havában nekiugrottam Pestnek. Kiadóknál, lapoknál jelentkeztem, de állást nem kaptam. Nagytétényben az unokabátyáméknál laktam, Jóska bátyám hívott a tétényi vegyiművek gumigyárába, vagy micsodájába... Onnét való eloldalgásunkat követően fűtőnek álltam a Gamma Művekbe (a személyzetis az érettségim miatt arra gyanakodott, hogy '56-os vagyok, másképp hogy állnék be hozzájuk fűtőnek?!), (– Majd utána nézek, s akkor röpill!) (– Szakikám, hány nap egy esztendő? – fogadott fejét csóválva az egyik kartárs a kétkezi dologban, salaktalicskázás javán – igaz, billegett a kezeim közt a talicska, billegett). Onnét egy nap után álltam tovább. (Másnap a fáradtság miatt 9-kor ébredtem, így nem értem be a 6 órai műszakkezdésre.) Ángyi elkommendált volna a nála albérletező lányok egyikének (neki mindegy volt, csak vigyem valamelyiket!), hogy ijedtemben meg se álljak... Corvin uccai otthonunkig. Ahol anyánk változatlanul haldokolt. Még pár hónapig. (Összesen tán fél évig.) Otthon a bevonulás előtt hetekig anyám mellett voltam (bevonulásom után öcsém állt a helyemre, de apánkra jutott a neheze: fölvette a karjába, vitte az udvari illemhelyre).

Szekszárd sem jött be. Nem volt menekvés. Ugyanígy nem Egerszeg (Zalai Hírlap), majd Pécs úgyszólván (Dunántúli Napló): tárgytalan. Ha eme hatvan-

négyes esztendőt átfogó – év elejétől év végéig tartó – álláskeresésünket nézem, körbeutaztuk kies hazánk.

Pali: hallom, behívtak... Ma kapta meg a levelemet, amelyből megtudja, hogy a Budaörsi út környéki lak-tanyában szállásoltak el. „Ennek végtelenül örülök, mert így sokszor meglátogathatlak, Janeg úgyszólván.” A Budaörsi út mellyékén, az Osztlyapenkótól valamivel beljebb. Ma már nyoma sincs. Előbb a szobor, majd a kaszárnya tűnt el (a jókora gyakorlótérrel) – helyére lakóházak épültek. „Nagyon sajnálalak, hogy mégis be kellett vonulnod. A minisztertől nem jött papírod?” Hova nem írtam, hogy megússzam!... Szárazon. „...otthon voltam... a gimibálon, édes Klárikám meghívott. Ott találkoztam Öcséddel és Húgoddal, ők is mondták, hogy ide kerültél... / Leg-alább ez vigasztal.” Engem az istennek sem... „Hát, Barátom, nem tudok mit ajánlani. Próbálj valahogy belenyugodni a dologba, akklimatizálódni. És a könyvekben keress felüdülést, ha lehet.” Lehetni alig lehetett. „...vasárnap lehet, hogy kimegyek... viszem az Új Írást és a kért bélyegeket is.” Klárikája... H.-ék gyönyörű kislánya. Az enyém meg. Valamennyi...

Apuci anyuciról. Apám írja a ktsz-ből a budai kaszárnyába. Otthon a helyzet változatlan. „Anyuci sajnos egy hete, hogy nagyon rosszul van, kétségbeejtő a helyzete. Én sokat idegeskedek anyuci miatt. Öcsi, Erzsí jól van, ők fütyülnek a világra. Nagyon kérlek, írd sűrűbben. Itt küldök 20 db 60 filléres bélyeget és 5 db fekete cipőpasztát, fenőszíjat a borotvához. Édes kis fiam, nagyon hiányzol nekem is, anyucinak is, ő sajnos nem tud írni, meg sem tud mozdulni. Ha írsz neki, csak vigasztaló hangú levelet írd... Hamarosan megyek Pestre és akkor felkereslek. Nincs remény a felmentésedre? Jó lenne. Lehet, hogy hamarosan levágjuk az egyik disznót, majd küldünk csomagot... Anyuci nagyon sokat emleget.” Hogy ne tette volna. Én voltam a szíve (öcsém a napsugara, húgunk meg az élete). Mondta, valaha.

Húgom a seregbe. „Apuka mondta, hogy írjak neked. Képzeld, milyen paraszt ez a Feri. Egyik reggel apuka nem ért rá begyűjtani, és ő nem volt képes rá, pedig délutános volt. Anyuka egész nap hidegben volt. Délután gyűjtött be apuka.” Anyánknak még három hete volt hátra. „Most már 100%, hogy megyek Olaszországba. Csak abban az esetben maradok

itthon, ha az egész együttes nem megy. Neked hogy megy a katonáskodás? Aztán nehogy panaszt halljak rólad.” Nem hallott. „Tegnap apuka vett 5 db fekete cipőpasztát, majd elküldi neked. Különben Ferivel most egész jóba vagyok. Mostanában rendesen viselkedik. Mit küldesz Mikulásra nekem? Remélem, karácsonyra hazajössz. Palival találkoztam a gimibálon, és kérdezte, hogy hol vagy. Azt mondta, hogy majd felkeres.” Fölkeresett, hogy majd őt keressék meg miattam az egyetemi diákoththonban a titkosrendőrök. A húgom meg... még virgácsot sem, csokit pláne nem kaphatott tőlem Mikulásra! (E levélhez csatolta a pécsi lap elutasító válaszát. Akkor evett volna a fene, ha azt írják, mehetek hozzájuk újságíró-gyakornoknak! Az tette volna be a kaput.) (Azon nyomban a nyakamba veszem az országot, és meg sem állok Baranya vármegyéig?..)

Kurtucz Honvédnak Bandi. „Leveledet megkaptam, melynek nagyon megörültem, mivel így most már tudom, hogy katona vagy. Örülök, hogy leveledben semmi különös pesszimista hangulatot nem veszek észre.” (Pesszimizmus? Ki tudja, mi volt ez. Az.) (Mert hogy úgy érzem, semmi sem sikerül.) „Az, hogy sokat 'sakkozol', ne érdekeljen, nem tart soká. Annál vannak frankóbb foglalkozások is. Egy kis harcászat – avagy 'fekve töltés' gyakorlat ebben a kánuzában. No de nyugi, ez sem vészes. Nem írtál valami bőséges levelet, az, hogy kivel vagy, csabai srácok, utazás stb., nem titok, nyugodtan megírhatad volna... Pista is ott van valami sportszázadnál Albert Flóriékkal. Mit tudsz róla?... / Üdvözlétem küldöm a csabai szép, volt páciens nőid helyett, s végül is, 'Nagybányai' Bandi / Szia!! / Ja és Mutterék is, meg Erák is / Szia!! / Ne haragudj ezért a fantasztikus külsőért (de tudod, mi filozófusok mindig a tartalmat nézzük).” Mi hógyne.

Apám kóstolója. „Anyuci nagyon rosszul van, sokszor félrebeszél. Sajnos úgy néz ki, hogy szegénynek nem sok van hátra. Én nagyon ideges vagyok, képzeld magad a helyzetembe.” Nem volt nehéz; nem volt könnyű. „Szombaton vágunk disznót, itt küldök egy kis kóstolót, a nagyobbik szál hurka, a másik kolbász.” Megismerték a katonacimborák is. Testvériesen el szoktuk osztani. „Nagyon hiányzol, nagy fiam!” Anyám apámnak halálos betegen bocsátotta csak meg, amit ellene elkövetett. Emelte, cipelte, segítette, mosdatta, etette, itatta, öltöztette... Halálos

Popovics Lőrinc: Pillérek

ágyán férjhez méltón viselkedett vele. A szomszéd szobába bújtatott repedsarkún meg nemi vágyának érzett bosszúját töltötte ki. Az egész morva élet. (A baj, hogy szegény apánk szerelemnek hitte.) (Baj volt nekünk, s baja lett neki belőle pár év múlva.) (Sok volt a majdnem 30 év korkülönbség – túl azon, hogy kiféle, miféle 'nő' az, aki ilyet elkövet.) (Be-kvártélyozta magát a haldokló anyánk szobájával szomszédos, húgunk által lakott szobába.) (Ahonnan egyszer mérgében Feri öcsém kivágta a betyárbútorát az ablakon az utcára.) (És nem égett le a bőr a kék-pérol.)

Néném befőttés gumit küld. A borítékból néhány befőttés gumi esik ki. Nézem, nem szakad szét egyik sem, de hogy miként?... Mert a mai gumi pár év múlva elporlik. Ez fél évszázadot kibírt! 'Magyar gumi a legjobb gumi!?' „Édes kis Misike! / Köszönjük, hogy nekünk külön is írtál, aranyos vagy. Leveleiből úgy tűnik, hogy életre való vagy és fel-találsz magadat, ez nagyon fontos. Ne is legyél elkeseredve, a kezdet egy kicsit mindig nehéz. Legyél jókedvű. / ...Szegény anyukád talán még rosszabbul

van, sokszor nem tudja, hol van, és hogy mit beszél. Szegényke nagyon nehéz sorsot kapott, kegyetlen az élet. Most Öcsit kedveli. Türelmetlen mindennel és mindenkivel szemben, megváltás lesz majd neki a halál, szomorú, de így van, sajnos.” Morfiumozzák anyámat, hogy ne érezze a fájdalmat. 41 éves, szarkómája van, haldoklik. Néném igyekszik neki segíteni, öcsém is kiadná érte a lelkét. Én meg jó messze, ráadásul komiszkenyéren. „Ha írsz, nem tudnál egy kicsit szebben írni, hogy ne kelljen magyarul írni, hogy mi van oda írva.” A levél végén megjegyzés: „(Valami gumit kértél Banditól, befőttes, ilyeneket?)”. Azaz a három kis és egy nagy üvegre való gumit jó fél évszázad után is ép, egészséges! Mert honi. Nem úgy, mint a mai vadidegen-gyártmányok. Már erre sem vagyunk képesek? Képtelenné tették rá bennünket.

...Ily erős, szétszaggathatatlan néném szeretete. (A gumit visszarakom a kopertába – vajon kibír-e újabb ötven évet?) (Arról nem beszélve, hogy meglehet, másféle gumit kértem a szomszéd fiútól, amit aztán – karöltve Aranka nénémmel – félreértettek.) (Mert kérdés, hogy a katona befőttes gumira gondol-e, amikor gumit emleget. Hogy mennyire szüksége lenne reál!) (Ment is Csabáról Budára a befőttes üvegre való.)

Janega: kár! „Leveled megkaptam, nagyon örültem neki, persze annak nem, hogy már a katonaságtól jött. Hát szinte hihetetlen, na de ez ellen nem tehetünk semmit, 'itt az idő, most vagy soha', igaz! Ezért ne edd magad, nincs semmi értelme, majd csak eltelik az idő, s utána Rád vár a világ minden tája, ahol örömben, boldogságban nem lesz hiány.” Tanul, igyekszik összeszedni magát. / „Pali kint volt vasárnap, jó volt nagyon, egy kicsit hülyültünk, (Miklós nap) s egyéb marhaságok. Te – Palinak teljesen elment az esze, az a Klári nevezetű bakfis megbolondította, képes volt nov. 28-án hazautazni, mert este gimi bál volt, s másnap vasárnap vissza, hát ez abszurdum. / Mit szólsz ehhez! Mondtam, hogy ezt Pesten is megcsinálhattad volna, sőt sokkal jobb körülmények között.”

Klári nagyon kedves leány, beleszerettek egymásba. A nagylány anyukája már idegeskedett, mi lesz velük, ha az a csóró legény elveszi a lányukat?! Hogy tudja, kinek a fia jár hozzájuk (hogy egyetemista, kit érdekelt nagygazdáéknál?! – 1964-ben...), elment az Aranyuccába, s hogy nádtetős házat látott az adott helyen, eltiltotta Klárit Palitól. Még hogy

egy ilyen csóringér családdal kerüljön rokonságba?! Szó sem lehetett róla. De... várjuk ki a végét. A lány egyik volt osztálytársnője utóbb azt állítja, hogy cimboránk egykori szerelme elvált, s máig Paliról álmodik. Mint a mesében, nem? „Rózsival beszéltem, nagyon sajnál, s mondta, hogy majd ír... / Ölel barátod: Janeg.” Rózszi? Nagyon kedves pesti lány, akivel a nyáron fordultunk egyet a Balassi ötórai teáján.

Húgom: apám nálam, anyám a halálán. „Kedves brattyó!” Azt írja a húgom, hogy vasárnap apuka fölött hozzám. „Úgy elmentem volna vele, de anyukával kellett maradnom. Megígérte apuka, hogy elvisz a szünetben hozzád. Sokszor sok marhaságot kiabáltunk egymásra, de most mégis hiányzol... Különböző történelemből nagyon rosszul állok. Olyan undok ez az Aranka néni. Bármilyen jó dolgozatot írok, mindig 2-est ad rá.” Csak nem miattam bánik ilyen rosszul a húgommal? Valamiért engem nem szeretett. (Idegesítette, hogy levelező hallgatóként kitünőre érettségiztem, és nem tudott olyan keresztkérdést föltenni, amivel megfogott volna, mert a fodrászszületben és odahaza úgy fölkészültem, hogy gyakorlatilag mindent tudtam, amit egy érettségizőnek tudni illik?...) (Hogy ennél is többet tudjak, még egy év kellett. Akkor csodálkoztak rám egyetemista barátaim: Miska éppúgy – majdnem – mindent tud, mint ők.) „Ilyenkor aztán ne legyek szomorú. Elkezdtem utána bögni, de közben röhögtem is. Erre azt mondta gúnyosan: egy 16 éves lánynak akkor is nevetnie kell, ha beszekundázik, és hogy ő arról nem tehet, hogy nekem ebben az iskolában nincs sikerem. Majdnem megmondtam neki, hogy elsősorban nem vagyok 16 éves, másodsorban nem vagyok színész, hogy sikerem legyen. Egyedül az osztályfőnököm, Piroska néni és Südiné rendes... / Millió pusztit küld húgod: / Erzsi!”

Szegény történelem tanárnő! Vénkisasszony volt? Gyermeektelen? Nem tudom. Csak hogy rossz tanár vala. (Ellentétben pl. Szeberényi Lajos tanár bácsival, aki szintén a gimiben, elsőben volt a történelem tanárom. Nagyon okos, amellet érző szívű, finom modorú, diákjait szerető ember.) (Szünetben azért azzal szórakozott, hogy az udvaron, vagy a folyosón kőztünk sétálva ki-kihúzatta a kezünket a zsebünkből... Mosolyogva.) (Rá fél évszázad múlva is jó gondolni.)

Apuci, Anyuci, Öcsi, Erzsi. Mármint az aláírás szerint. Apám levele a seregbe. „Édes kis fiam”, kezdi.

S lassan könny szivárog a szemembe. (Édes, kis, fiam.) „A héten még nem kaptunk levelet tőled, mi az oka. Kedden sajnos nem sokat tudtam veled beszélni, de az az egy perc is nagyon jó volt. Apuka nagyon szeret téged. Bármiben hiányod van, írjál, és küldöm, pénz stb... Anyuci sajnos napról napra rosszabb és rosszabb állapotban van, szegénynek már kihagy az emlékező tehetsége, és ezen keresztül a fájdalmat sem érzi, úgy tompul az értelme. Szegénykémnek nem sok van hátra, mindenre el kell készülni. / A srácok megvannak, Öcsi sokat változott az anyukáttal szemben, ápolni szokta... / Ha egy mód lesz rá, gyere haza szilveszterre, a pénz nem számít, küldök. Ha Pestre megyek, mindig megkereslek. / Írjál sokat Mityókám. Légy vidám, mert úgy könnyebben fog telni el az idő, más nem segít. Majd megcsináljuk, hogy Csabára gyere vissza 6 hónap után.” Ő valóban ilyen volt, jókedvvel ütötte el a borzalmakat is. Bármilyen nehézséget... kinevetve! Megnevettetve bennünket. Ha könnyezik is a szemünk. Életkedvét végig megőrizve. Majd a kórházban, halálos ágyán harsány kacajra készíti a betegeit varratszakadástól óvó, a nevetést-nevettetést megtiltó főorvost is.

Szomszéd bácsi a Corvinkáról. A Kinizsi kaszárnyába jött a levél a Corvin 10-ből, Pista helyett az apja írt. Pista a szomszédos Petőfi kaszárnyában szolgált, mint utóbb a tethelyen megtudtam (egyik öröm volt, amikor ott tartottak fogva a VÁP fogdájában), a díszszázad katonája és focizik. „Kedves Mimi” – kezdi, már megint, ím ígyen. „Ahogy látom, ill. olvasom, egy kicsit le vagy törve. Hát a katonaélet kemény élet, de azért hidd el, van annak értelme. Az itthoni túlságosan kényelmes életforma nem nagyon készíti fel az élet nehezebb oldalára, amit Ti bizony nem nagyon ismertetek.” Szomszéd bácsinak tökéletesen igaza volt. Csak hát ezt akkor hogy fogtam volna föl.

Az öreg ügyes kereskedő. Amellett apámtól azt is tudom, hogy a háború alatt Csabán az elsők közt írta ki üzlete ajtajára: „Kutyát és zsidót nem szolgálunk ki!” A testvére moszkovita – Moszkvát megjárta s onnét ránk eresztett – kommunista politikus (egy időben nagykövet). Szép pár! Mint Rajkéknál. Fia legjobb gyerekkori barátaim egyike. Jó fiú. Másképp vagány, mint pl. Jani (Rákoshegyéről).

Apuka is sír? „Édes Misikém!” kezdi apám. S lehetett vele bármilyen bajom, ma is megríkat. Miközben ott haldokolt mellette az anyám. (Ma már mit számít,

ami akkor annyira fáj, hogy a szomszéd szobában meg ott altatta a kurváját.) (45 évesen, lelkiileg meggyötörve... szüksége volt szájhára. De azért az otthonunkba hozni, haldokló anyánk szomszédságába...) (Rávarrta magát, mondja húgod. Azzal állított be, hogy nincs hol aludnia. Időlegesen fogadta be apánk, sajnálatból, hogy aztán ott ragadjon.) (Fogadd be a bárcást...) „Édes kis fiam! Mi még meglennénk valahogy, ha anyukád nem lenne beteg, ő sokszor nem emlékszik semmire.” Ha a spiné átosont a szobáján, valami árnyékot látott: – Ki az? – Nem értette. „A fájdalmi múltóban, de az elméje nem tiszta, zavaros, ritkán van észnél...” (morfiummal tüntetnék el a fájdalmait) „mikor észnél van, akarja olvasni a leveledet, de nem látja a betűket, akkor el szokta sírni magát. Azt mondja, hogy írjuk meg neked, hogy ő nem tud írni, és írjunk mi helyette is...” Írok én, azóta, helyette is. „Nagyon igyekezz a tanulásban, meglátod, sikerülni fog, jelentkezz mindig felelni, meglátod, előnyödre fog válni ott is, és a civil életben is.” Színmagyar faluban négy oláh elemít, román nagyközségben román inasiskolát végezvén hogyan lett volna mindig erős benne a tanulási vágy! Az apja írástudatlan volt, ő igyekezett valamire jutni – dologgal, ésszel, tisztességgel. (Ktsz-)Elnöki iskolára küldték, mindenben első lett! (Akár ipam, Kállai Karcsi bátyám, Furtáról... a jogi egyetemen.) (Szeretni való, igyekvő, szegény ember fia mindkettő.) Beauvoir *Könnyű halál* című művét olvasva jutott eszembe, hogy egyszer megírom anyám *Nehéz halálát*. Ha tudnám! (Nem megy.) (Hogy belefűlladjak saját könynyeimbe?)

Jóska, unokatestvér. (Egressy uccai) Unokabátyámtól ezt az egy levelet őrzöm. A Bp. 112 MN 9600/C címre küldte. (A Kinizsi névre hallgató kaszárnya – és gyakorlótér és konyha és parancsnoki épület és gyöngélgédő, egyszóval a tisztesiskola – mára ismeretlen helyre távozott.) „Kedves Mimi!” – kezdi. Épp jól. Ez ellen tiltakoztam egykor. Akkorra már... túl voltam rajta. Jó, hogy nem Mityó, ahogy körösztanyám nyomán kigyósi (unoka)öcsém hív máig. „Kéred, hol van Titó, Baján van”, ott honvéd Tihamér nevű unokatestvérem. (Később hallom, Béla öcsém meg a jugó határra került. Úgyhogy jól elvultunk mi, unokatestvérek a kádári Magyarhonban mint VSZ-katonák!) (Ha rajtunk áll...) „Ha hazajössz, remélem, ellátogatsz hozzánk és szeretettel várunk. Kellemes Karácsonyt kívánunk mindnyájan

neked... Jóska Nelli Anyu Apu”. Ki tudja, ki írta: Mancsi néni, vagy az ura, anyánk unokatestvére, Jóska bácsi, avagy valóban a nagyfiuk, Jóska? Nelli tán a felesége?... Karácsony vigíliáján. Mily jól eshetett a hazai szó!

Tétényből Marika. Édesanyám unokatestvérének a felesége, Marika írja a seregben nyugtalanzkodó öcsikéjüknek (összel valameddig náluk laktam): „A házunk kész – nagyon szép lett. Mi újság Te feléd? Ha bármi panaszod van, vagy fájdalmad, csak írd meg – őszintén! Ha tudunk, segítünk! Nagyon sajnáljuk szegény édesanyádat, mert az csak egy van! Azt nem pótolja sajnos több – senki! Ilyen jó és őszinte nem lesz hozzád az életben már senki, mint ő volt. Már én is egy párszor megríkattam, ahányszor rá-gondolok, borzasztó lehet szegénynek. / Misike, imádkozzál érte, én is imádkozom, más úgysem tud segíteni rajtunk, mint csak a jó Isten! Szerintem, ha nincs hitünk, akkor nincs is az életünknek célja! Mert a jó Isten erőt ad a fájdalom elviselésére, mert ő sebez, de meg is gyógyít! Ha nem is testileg, akkor lelkileg! Most jön a szép karácsony, amikor mindenki örül, én mindig sírni tudnék, ha csak rátok gondolok. Ha tudsz, gyere el az ünnepekre! Nagyon örülnék! Próbáld meg, hátha sikerül. Sokat emlegetünk, a lányok is, én veled tudok érezni, mert nekem is meghalt anyukám, de azt a fájdalmat sajnos nem lehet leírni, csak érezni! Bár meggyógyulna szegény anyukád, légy szíves, írd róla, hogy mit tudsz? Írtam én is a szüleidnek, de nem merem annyira kérdezni, neked előbb megírják... / Csókolunk és várunk! / Mari kománéd, Józsi bácsid és Józsi... A lányok is csókoltatnak!” A náluk albérletben lakó lányok egyikét már Szent Mihály havában szerette volna a nyakamba varrni. (Tíz évvel korábban körösztyanyámnak, Aranka nénémnek ő szerzett férjet.) Való; anyánk a végét járja. Negyvenegy éves, három árvát hagy maga után. Özvegyé váló ura meg... járja tovább a maga útját. S mi? Velünk?

Anyukád azt hitte, te vagy. Apám hetente ír?... Nagyon fájhat neki is. Nem csak anyáknak... Mindhárom gyermeküknek. „Ma vasárnap van, újra írok neked, sokat gondolunk rád. Finom ebéd volt,” (nyilván ő főzte, szeretett és tudott is főzni) „a te részed megmaradt. Reméljük, ma valóban szabadnapod van, nem jársz úgy, mint a múlt vasárnap. / Itthon a rossz hangulat uralkodik, anyukád miatt. Ez előtt

5 perccel Öcsi bejött a szobába, anyuci azt hitte, hogy te vagy és mindjárt sírt... Félrebeszél sokszor... / Édes kis fiam! Tudom, hogy fáj neked is nagyon” (nagyon) „szegény sorsa, de látod, mi nem tudunk rajta segíteni,” (anyánkkal szépen bánt az utolsó hetekben öregünk) „gondolj rá szeretettel, de ne szomorkodj.” Ha azt lehetne... „Szilveszterkor hazakéretlek, mondd meg, hogy anyukád halálos beteg, lehetőleg attól a századostól kéredzkedjél el, akinél voltam nálad. Ő azt mondta, hogy ő az iskola parancsnoka, nagyon kedves volt hozzám. Én bízom benne, hogy elenged. Ha kell, küldök orvosi igazolást is.” Váradi százados, valóban jó ember volt. Mint hallottam, jó darabig nem is léptették elő, mert velem együtt ugyanabból az eresztésből hat katonája szereltette le magát... hozzám hasonlóan. Túl jó szívű tiszt volt. Hogy lenne az katonának való... „Kis szívem, nagyon hiányzol itthon.” Itthon; otthon. Anyánk meg. Még otthon. Mi: távol! A murva anyját a néphadseregteknek. Az összesnek. „Békéscsaba, 1964. XII. 20.” Él még 5 napot. Karácsony szent napján vesz tőlünk búcsút. (A repedsarkút apánk nem említi.)

Pali spanyol műsora. Az egyetemen „az elmúlt héten 2 vizsgám, egy beszámoló volt és egy spanyol irodalmi műsor, amelyben nekem is fel kellett lépnem. Gitároztam és énekeltem. Képzelted, milyen botrányos volt.” Botrányos nem, de: aranyos fiú aranyos kiállása. Kész csoda, hogy a lányok már ott el nem kapták. (Túl szerény – és szegény? – volt?) „Persze kis Klárikához is el-eljárogatok, ezt mondanom sem kell.” Minek kéne, úgyszóható! Mi, ha nem ez. „Dél-Vietnam most a főcím a lapokban... / Még egy ’fontos’: ’Meghalt Beke Gyula, a munkásmozgalom régi harcosa.’ Ha-ha. Minden újságban olvasni épp ilyen hírt. Nem bírom az ilyesmit... / Ha hazajönnél, feltétlen keress fel, a bor mellett felüdülünk.” Rám fért volna! Előtte, utána. Épp akkor. P., Arany utca 44. (Később, MTI-sként én is több hasonló egyenlő kiadására kényszerültem. Valóban elég semmitmondóak voltak.) (Őcsém – ilyen alapon – 1990 után nem a nemzeti ellenállás régi harcosa, miután ’56-ban létepte az összes elé kerülő komcsi falragaszt?! Ha egyszer jobb létre szenderül, kiad-e róla hasonlót a nemzeti hírügynökség?) (Szerencsére nem.) (Már ha akkor még lesz magyar hírügynökség.) (S még hányan, hányan... köptünk Rákosi és Kádár bábkormányaira...) (Nem kevésbé, mint az említett ’munkásmozgalmiak’ a Horthy-világra.)

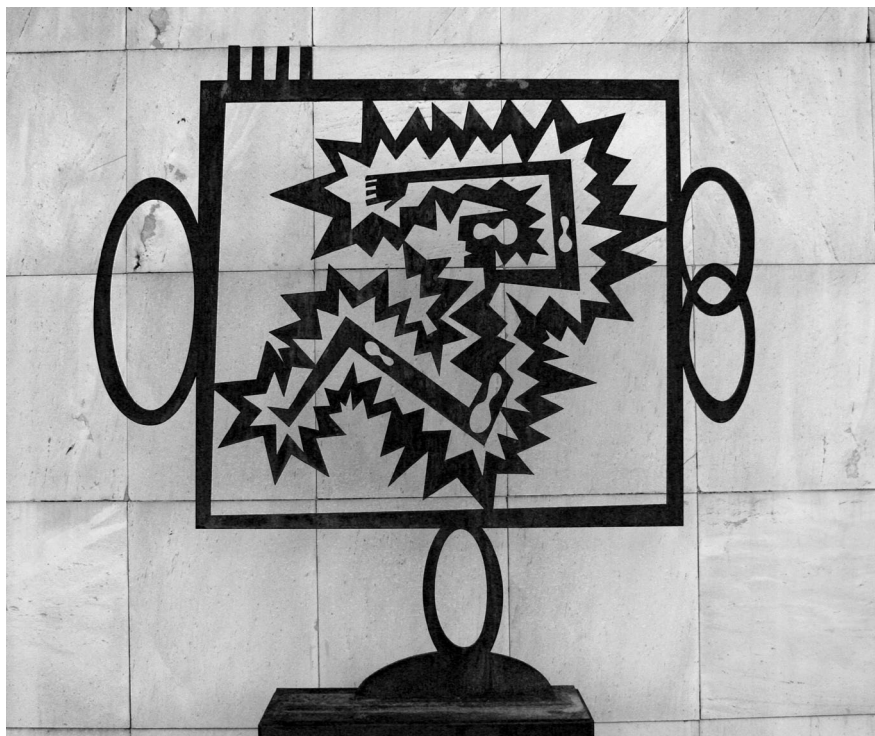
Utolsó levél anyánk mellől.
Apánk 23-án írta: „Nagyon hiányzol itthon.” Anyánknak még pár órája. „Mi itthon készülünk a karácsonyra, már ahogy, úgy, tudod... / Anyuci úgy van, mint volt. A srácok fütyülnek a világra. Karácsonykor mama valószínű, hogy megy hozzád.” Jött volna, ha megteheti. Vikkend mama még egy görbe útja... „Millió puszi Apuci, Anyuci, Öcsi, Erzsi.” Utoljára írhatta le így „ifj. Kurtucz Mihály Honvéd”-nak.

Tétényből Marika: Csókolnak a lányok! „Kedves Misike! / Leveledet megkaptuk, és apukádtól a táviratot is. Fogadd részvétünket! Nagyon sajnáljuk,

hogy szegény Édesanyádnak ilyen hamar el kellett búcsúznia a családjától. Képzeld, vasárnap 2 órakor kaptuk kézhez a táviratot, amikor már a temetése volt, és így nem tudtunk elmenni. Nagyon megsirattuk mi is, és lélekben veletek voltunk, és éreztünk! Imádkozunk, hogy a jó Isten adjon örök nyugalmat szegénynek! Mink hála Istennek jól vagyunk, sokat emlegetünk és gondolunk mindnyájatokra... Itt voltak Gyuriék is karácsonykor. Tegnap este mentek haza, ők is sajnálják, hogy nem tudtak elmenni a temetésére... / Csókolunk és várunk! / Miklós család / A lányok is csókoltatnak!” Miklósék? Édesanyánk unokatestvére Jóska bácsi, aki a nagytétényi vegyiüzem munkása, és Gyuri bácsi, kigyósi gépész körösztpám. Szeretni való emberek... Ki tudja, hogy van ez; anyánk valamennyi első unokatestvére... Mintha édesanyánk lenne! Csupa szív, kedves, szeretni való. (A táviratot én meg sem kaptam. A sereg lenyelte. A temetésére sem értem oda. Hogy rövidesen legyen mit megköszönöm... Kibújtam a kaszárnyakerítés alatt. Irány a hegyek! Irány... haza.) (Haza?)

1965

Pali anyámról. Részvét. „Igazán nagyon megrázott a hír, úgy engem, mint az egész családot. Mindjárt másnap elmentem hozzátok, gondolván, hogy talál-

Wahorn András: Cím nélkül, II.

kozzunk, de mint megtudtam, később kaptad meg az értesítést.” Ott rohadjon meg minden tettes a ’Magyar’ ’Nép’ hadseregben’. Ott is hagytam őket, mint Szent Vazul a vlahokat (dák korukban). „Igazán sajnálom, hogy nem tudtunk találkozni, pedig vasárnap Te voltál nálunk.” Eszerint elnéztem a Corvinkáról az Aranyuccába. Úgy, kiborulva. „Misikém, nem is tudom, hogy ezek után mit is kívánjak Neked az új évre. Ennyi csapás után.” Sok volt, túl sok, meg is ártott. „...csak azt tudom mondani, hogy legyél erős,” (az nem tudtam lenni; szép lassan összeomoltam; lépésről lépésre) „próbálj felülemelkedni lelki problémáidon – ami nagyon nehéz, elhiszem –, és emléjük, minden jóra fordul.” Fordult, ha nem is olyan könnyen. Még többször fölbukván. „Ezek a mondatok nagyon frázisszerűen hangzanak, de valóban mást nem lehet tenni.” ÉLT 41 ÉVET. Aki érti, érti; aki nem, nem. „Ki kell bírni a megpróbáltatásokat,” (Ő értett a legjobban – amíg tehetette) „...és ehhez lelki erőre van szükség. De talán éppen a katonaság megacéloz?!” Megnek meg, szembefordultam velük, a világgal. Mindennel! Nyíltan. Zsebemben élesre fent borotvával... erdőn, mezőn (menekülvén), nyomomban a fél ország fogmegdjeivel. „Vagy nem?” Nem. De. Igen. SZABAD EMBERRÉ VÁLNI. Arra a pár órára, félnapra, napra. „Te tudod, immáron több mint egy hónapja benne élsz. / Írhattam volna hamarabb is, ... de nem akartam felkavarni a lelked.” Föl volt az

alaposan. Mindaddig, míg meg nem szöktem. Hogy aztán azt a szabadságérzést!!! EGYEDÜL. „Meg aztán Anya is mondta, hogy említetted, hogy fogsz írni... / Ha időnként mégis pesszimistává válok, mindig Téged idézlek fel. Mennyivel rosszabb a Te helyzeted.” Szerencséjére hozzám mérhette magát. Máskor én, hozzá – hogy harcolj, tanulj, Mihály, válald... Majd a szilvesztert emlegeti, milyen volt. Házibulin járt, lányokkal. „De tudod, ilyen szituációban az ember nem tud teljesen gátlástalan lenni. Nem lehet úgy viselkedni, mint teszem azt 2 éve, amikor a Melósban hajigáltuk a székeket.” Hajigáltuk, a hátunk mögé, a táncolók közé. Mármint hajigálta osztálytársunk, Öcsi. „Emlékszel botrányos megnyilatkozásaira.” Több mint botrány volt. Szerencsére senkit sem talált fejbe. S hogy vasárnap kijön hozzám a kaszárnyába, Janegot is szeretné elcsalni. (Rám fért minden jó szó. Hogy semmi se csökkentse bennem azt az érzést, hogy ebből elég volt. Mindabból, amit néphadseregnek csúfolnak.)

Bandi, színjőzan. Bandi írja nekünk a seregbe: „...két vizsgán túl vagyok. Akkor, amikor Te mentél vissza, az éjjeli személlyel én is mentem. Kegyetlenül berúgtam... nagyszerűen vizsgáztam, tudniillik nagyon bátor voltam. Arról is dumáltam, amiről kevés fogalmam volt (műszaki dolgok). /... A szilveszter simán lezajlott, színjőzan voltam, Zs. elvtárs pofán akart önteni borral, mert nem ittam meg (de csak a sarokba öntötte), utána Katiéknál néztem a TV műsorát, majd benéztem ide-oda. Nem tetszett semmi, mert mindenki max volt... Levelemben volt egy pár sor, ami nagyon nem tetszett nekem, nagyon pesszimista volt. Ilyesmit nekem ne írj, mert nagyon belerúgok a seggedbe, Kurtucz honvéd. Arról viszont beszélhetsz, hogy mennyit zabálsz, amikor hadtápos vagy. No, csak tömjed is a majmot, mert a pesti lányokhoz kell a kondi, s lassan kizavarnak benneteket, hogy egy kicsit kinn is legyetek... / Különben nagyon szimpatikus, rendes rajparancsnokod van, kíváncsi vagyok, hogy benn is tegezed-e őt. Ma nem tudom, mi a divat, de mi egy évig magáztuk őket. Persze, különleges eset a tied.” Valóban különleges; anyám temetésére nem engedett haza a sereg, utána mehettem csak el a sírjához a rajp.k. kíséretében, mert még nem tettem esküt. „Remélem, jól vagy, ne légy pesszimista, igyekezz túltenni magad

minden rossz gondolaton.” Nem sikerült. „Gondolom, lassan több időd lesz mindenre, s így foglalkozhatsz irodalommal, költéssel stb. / Jó legyél! Csókollak barátod Bandi. Üdvözlöm a rajp.k.-t.” Stb.

Apám csomagja. Több levél, ahogy ez is, bélyegzetlen kopertában. A csomagba téve érkezett. „Az ígéremhez híven itt küldök egy kis hazait, ezt minden héten meg fogom ismételni. Egy kis kalóriapótlás jól esik.” Hogy mennyire? Szinte éhen halattak bennünket a seregben. Agyonhajtanak, aztán alig kapunk valamit. Alaposan lefogytam. „Vasárnap az esküre felmegyünk hozzád az egész család, kocsival.” Ktszelnök az öregünk, meg tudja szervezni az utazást. „Mi itthon megvagyunk, lassan magunkhoz térünk.” Én még hónapokkal később sem. „Az egész város fel van háborodva, hogy nem engedtek haza időben.” Okkal, mert aljasság volt. Pontosabban... maga a népi demokrácia. Magyar vörös hadsereg. Kádár-világ. (S e fél évben még jó néhány bélyeg nélküli, enyhén zsiros levél... otthoni hírekkel. „Fogyaszd egészségedel.” A tartalma elkelt a bakának!)

Pista: szomorú. Az esküre eljött Pestre az apja és a bátyja. „Édesapám mondta a szomorú hírt, hogy Édesanyád meghalt. Fogadd őszinte részvételem. Maradjál erős, ne menjen el az életkedved, jóra fog fordulni minden. Fogunk még egyetemen tanulni... Ne csüggedj, nincs már 'csak' 23 hónap...” Mi még tudtuk, hogy anyánk: Édesanyánk. (A Bőjtmás hava 1-én keltezett, Pista laktanyai címére küldött leveletem „Ismeretlen cím” miatt a posta visszahozta a mi kaszárnyánkba. Ebben többek közt arról tudósítom a barátomat, hogy a vonaton megismerkedtem egy Edith nevű leánnyal, akit elveszek feleségül...) A Petőfiben találkoztunk újra: engem katonaszökevényként a városparancsnoksági fogdában tartottak, mielőtt elvittek volna a Fő uccára, s egy udvari sétámon ő volt az öröm. Kissé ijedten mondta, ne nála akarjak megint szökni... Kezében géppisztoly. Aztán majd Veszprémben találkozunk. Én kezdő újságíró, ő végzős vegyész egyetemista. Majd még két levél a veszprémi Naplóhoz az Erőmű lakótelepéről; az utolsó 1972 Kisasszony havában, Mariannal, a Mát-rából. Aztán Csabán hallok a gyermekáldásról. (Béke és szeretet – velünk.)